

XX ASRNING OXIRI VA XXI ASRNING BOSHLARIDA GERMANIYADA TA'LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR

Samandarov Ulug'bek Sobir o'g'li
SamDU Tarix fakulteti 2-bosqish magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada Germaniyada 1990-yillardan ya'ni mamlakat qayta birlashgandan to hozirgi kungacha o'rta va oliy ta'limni qayta tashkil haqida so'z boradi.

***Kalit so'zlar:** maktab va kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, ta'lim siyosati, Boloniya jarayoni.*

ABSTRACT

The article deals with the reorganization of secondary and higher education in Germany from the 1990s, when the country was reunited.

***Keywords:** school and vocational education, higher education, education policy, Bologna process.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается реорганизация среднего и высшего образования в Германии с 1990-х гг., когда произошло воссоединение страны.

***Ключевые слова:** школьное и профессиональное образование, высшее образование, образовательная политика, Болонский процесс.*

KIRISH

Germaniyada o'rta, o'rta kasb-hunar va oliy ta'limni qayta qurish 1990-yilda ikki nemis davlatining birlashishi bilan boshlandi va hozirgi kungacha davom etmoqda, garchi yagona davlat tashkil topgandan keyin darhol boshqacha yo'nalishda bo'lsa ham. Germaniya Federativ Respublikasi (GFR) va Germaniya Demokratik Respublikasi (GDR) o'rtasidagi qarama-qarshilik yillari davomida bir-biridan tubdan farq qiluvchi ta'lim tizimlari rivojlandi. Bundan tashqari, biri yaxshiroq, ikkinchisi yomonroq deb aytish mumkin emas: ularning har biri o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega bo'lib, hukmron davlat tizimi va iqtisodiyotning tegishli tuzilmasi va bandlik siyosati bilan belgilanadi. Ko'rib chiqilayotgan maqolada Germaniyadagi ta'lim islohotlari globallashtirish jarayonlarida yuzaga keladigan yangi muammolar o'zaro bog'liqlik orqali taqdim etilgan. Shu bilan birga, so'nggi yillarda ta'limni isloh qilish bo'yicha ichki siyosiy munozaralarda ba'zi siyosiy kuchlar, xususan, chap partiya ko'pincha GDR tajribasiga va qayta birlashgandan keyin tugatilgan Sharqiy

Germaniya ta'lim tizimining ayrim elementlariga murojaat qiladilar. Shu bois, hozirgi holatga o'tishdan oldin, ikki Germaniya davlatining birlashishidan oldingi ta'lim tizimlari haqida qisqacha ma'lumot berish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Har ikkala nemis davlati birlashgandan so'ng ta'lim sohasida yuz bergan jiddiy o'zgarishlar nimalardan iborat bo'ldi. Ikki nemis davlatini birlashtirishga majbur qilgan Germaniya kansleri Helmut Kol aholiga "gullagan landshaftlar"ni va'da qildi. Biroq, yangi federal yerlarning iqtisodiy darajasini ko'tarish va "Reyn kapitalizmining" barcha xususiyatlarini saqlab qolgan holda, sobiq GDRni "yutib yuborish" mumkin emas edi. Mamlakatda "ichki birlik", "eski" va "yangi" federativ yerlarning yagona tashkilotga birlashishi uchun uzoq yo'l bor edi. 1990-yillar davomida davom etgan bu jarayon davomida va hukumatning Berlinga ko'chishi bilan ramziy ma'noda nihoyasiga yetdi, eski GFRga xos bo'lgan, lekin qayta birlashgan Germaniyada ishlamayotgan, real iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy vaziyatga to'g'ri kelmaydigan qator tizimlar qayta tuzildi. Bularga, xususan, ijtimoiy ta'minot, sog'liqni saqlash, xalq ta'limi va oliy ta'lim tizimlari kiradi. Bolalar bog'chalari, keyingi tarbiyalash muassasalari - Sovuq urushdagi g'alabasi jarayonida - 1990-yillarning boshlarida bu ijtimoiy muassasalar GDRda davlat targ'ibot apparatining bir qismi sifatida tasvirlangan. Bolalar bog'chalari ommaviy axborot vositalarining nishoniga aylandi, bolalar bog'chalari soni kamaydi. Korxonalarining katta qismi tugatilishi munosabati bilan ishchilarning aksariyati allaqachon ishdan bo'shatilgan va ijtimoiy nafaqa oluvchilarga aylanganligi sababli, bolalar bog'chalarini kengaytirish "keraksiz" bo'lib chiqdi. Ko'p yillar o'tgach, GDRda mavjud bo'lgan maktabgacha va maktab ta'limi tuzilmalaridan butunlay voz kechish o'zini oqlamaganligi tan olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

GDRda sotsialistik blokning boshqa mamlakatlariga qaraganda kengroq bo'lgan boshlang'ich maktablarda bolalar bog'chalari, maktabdan tashqari guruhlar tarmog'i yosh ayollarga o'zlarini tanlagan kasbida ham, onalikda ham o'zini anglash imkonini berdi. Maktabgacha ta'lim va maktabdan keyingi guruhlarning mavjud tuzilmalari ayollar mehnat resurslarini xalq xo'jaligi tizimiga bo'shatdi. Bunday siyosat sotsialistik iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari bilan, uning doimiy ishchilarga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq edi. Bolalar bog'chalarida bolalar to'rt yoshgacha tarbiyalangan. To'rt yoshdan boshlab maktabgacha ta'lim tizimi (shu yoshdan boshlab bolalar bog'chalarga borishadi) bolalarni maktabga tayyorlash va ularni birlamchi ijtimoiylashtirishga qaratilgan edi, shuning uchun GFRdan farqli o'laroq, GDRdagi bolalar bog'chalari vazirlikka bo'ysungan. Bolalar davlat darajasida tasdiqlangan

yagona dastur bo'yicha o'qidilar, sanoq, qo'shiq, raqs, tasviriy san'at asoslarini o'zlashtirdilar, yozishga birinchi urinishlarini qildilar. Konfessional (cherkov) bolalar bog'chalari ham, oz sonli bo'lsa-da, xuddi shu dasturga rioya qilishlari kerak edi. Bolalar bog'chasida kun 17:00 da tugadi, haftalik bolalar bog'chalari ham bor edi. Aholining joylardagi ehtiyojlari 90% ta'minlandi, ular tekin edi, faqat oziq-ovqat uchun pul undirildi. GDRda bolalar 6-7 yoshdan o'qishga kiradigan bepul umumiy ta'lim politexnika o'rta maktablarining yagona tizimi mavjud edi. Maktablar boshlang'ich (1-3-sinflar), o'rta (4-6-sinflar) va katta (7-10-sinflar)ga bo'lingan. Maktabni tamomlaganlik to'g'risidagi guvohnoma kasb-hunar maktablari va texnikumlarga o'qishga kirish huquqini berdi. Oliy ma'lumotga ega bo'lishni istaganlar 11-12-sinflarda o'qishni davom ettirib, u yerda "Abitur" (Abitur) – oliy o'quv yurtlariga kirish imkonini beruvchi imtihonlardan o'tishgan. O'rta politexnika maktabi bilan bir qatorda iqtidorli bolalar uchun maxsus maktablar, shu jumladan tegishli oliy o'quv yurtlariga bevosita qarashli maktablar (masalan, matematika yoki musiqa fanidan ixtisoslashgan maktablar) va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar maktablari mavjud edi. Maktabdan keyingi guruhlar keng tarqalgan bo'lib, ularda bolalar ish kunining oxirigacha maktabda qolishlari mumkin edi. Kasb-hunar maktablari va texnik maktablarda, shuningdek, "kirish" dan o'tish mumkin edi, ammo olingan kasbiy ta'lim bilan bog'liq edi. Ularning mashg'ulotlari yana bir yil davom etardi. Bundan tashqari, "kirish" kechki "xalq maktablarida" (ishchi yoshlar uchun Sovet kechki maktablari kabi) o'tishi mumkin edi va ba'zi universitetlar va oliy maktablarda ishchi yoshlar uchun yillik kurslar mavjud edi. Shunday qilib, GDRdagi xalq ta'limi tizimi ko'p jihatdan Sovet Ittifoqiga o'xshash edi, lekin hamma narsada emas. Universitetlarda bunday kirish imtihonlari bo'lmagan, o'qish joylari abituriyentlar o'rtasida oldindan taqsimlangan va bu taqsimlash rejali iqtisodiyotning tegishli kadrlarga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda amalga oshirilgan. Universitetlarda ta'lim bepul edi, talabalar stipendiya olishgan. Dasturlar davlat darajasida tasdiqlandi, o'qish muddatlari aniq belgilandi, talabalar universitetlarni tugatgandan so'ng ishga joylashdilar va ular mustaqil ravishda ish qidirishlari uchun ma'lum vaqt davomida ishlashlari kerak edi. Germaniyada uch yoshgacha bo'lgan bolalar ko'pincha uyda tarbiyalangan va ayollar, agar kerak bo'lsa, davlatdan moliyaviy yordam olishgan. Davlat maktablarida maktabdan keyingi guruhlar mavjud emas edi, faqat xususiy ta'lim muassasalarida bolalar to'liq vaqtda maktabda qolishlari mumkin edi - albatta, tajribali pedagog rahbarligi ostida. Xususiy maktablar va maktab-internatlar uchun to'lov faqat juda ko'p pul topganlar uchun qulay edi; shu bilan birga, davlat tomonidan ham, xayriya fondlaridan ham moliyaviy yordam olish

imkoniyati mavjud edi.¹ Maktab tizimi tabaqalashtirilgan edi. To'rt yillik boshlang'ich maktab barcha bolalar uchun umumiy edi, ijtimoiy qatlamlar va ular faqat yashash joyiga tashrif buyurishlari kerak edi. To'rtinchi sinfdan so'ng, o'qimagan bolalar "asosiy maktablar" deb ataladigan maktablarga yuborildi. Qolganlari haqiqiy maktablarga texnik fanlar yoki klassik ta'lim beradigan gimnaziyalarga, shu jumladan qadimgi tillarni o'rganishga kirishardilar. Shunga ko'ra, maktab dasturlari ham farq qilardi. Universitetga kirishga ruxsat beruvchi imtihonlar (abitura) faqat gimnaziyada topshirilishi mumkin edi. Har yili asosiy maktablarda bolalar realistlar va gimnaziya o'quvchilaridan orqada qolishardi. Garchi nazariy jihatdan ular "shogirdlik" dan o'tish huquqiga ega bo'lsalar ham, ularning tayyorgarlik darajasi va zarur bilimlarning yetishmasligi imtihonni topshirishni sezilarli darajada qiyinlashtirdi. Asosiy maktab bitiruvchilari kasb-hunar maktablarida kasbiy ta'lim olishlari mumkin edi. Universitetlarda o'qish (1968-yilgi talabalar tartibsizliklaridan keyin) bepul edi, talabalar har bir semestrda kichik "ijtimoiy badal" (taxminan 200 yevro) to'lardilar, bu ularga talabalik chiptasi va yotoqxonalarda arzon yashash huquqini berdi, shuningdek, ular davlatdan tortib, turli muassasalarda stipendiya olish uchun ariza topshirishlari mumkin edi. Aksariyat mutaxassisliklar bo'yicha aniq belgilangan o'qish muddati yo'q edi, talabaning o'zi vaqtini taqsimlardir. O'qishni tugatgandan keyin ish topish ham talabaning zimmasida edi. GFRda ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyati ta'limni federalizatsiya qilish edi: turli federal shtatlarda maktab dasturlari, ta'lim sharoitlari, talabalarga qo'yiladigan talablar bir-biridan sezilarli darajada farq qilardi. GDRda oliy maktabni tamomlaganligini tasdiqlovchi yagona hujjat diplom bo'lsa, GFRda oliy maktabni tamomlaganligini tasdiqlovchi hujjat turi o'rganilayotgan mutaxassisliklarga bog'liq edi. Diplom bilan bir qatorda (ikkita mutaxassislikni o'rgangan holda) magistrlik hujjatini (bir asosiy bilan uchta mutaxassislikni o'rganish) yoki davlat imtihonlarini topshirish mumkin edi (masalan, "huquqshunoslik" mutaxassisligi bo'yicha). GDRda ham, GFRda ham Gumboldt an'anasi bo'yicha keyingi akademik martaba ikkita dissertatsiya va ilmiy darajalarni, ikkalasi ham doktorlik darajasini oldi. Birinchi doktorlik darajasi (Dr.) bizning fan doktori darajasiga o'xshash edi, ikkinchisi doktorlik darajasi edi. Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, har bir tizimning afzalliklari va kamchiliklari bor edi. GDRda xalq ta'limi rejali iqtisodiyot tuzilmalariga birlashtirildi. Yagona, davlat tomonidan tasdiqlangan o'quv dasturlari mavjud bo'lib, o'qish muddatlari qat'iy belgilab

¹ Misol uchun, bugungi kunda nufuzli Salem maktab-internatida o'quvchi uchun joy oyiga 2300 yevro turadi, ammo kam ta'minlangan oilalarning iqtidorli bolalari uchun yiliga 30 ta stipendiya ajratiladi, bu esa o'qish to'lovlarini osonlashtiradi.

qo'yilgan, talabalar davlat tomonidan moddiy yordam ko'rsatilib, kasb-hunar, o'rta va oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari ish bilan ta'minlangan. Ta'limning markazlashuvi, bir tomondan, kafolatlangan uning sifati, lekin, boshqa tomondan, xilma-xillik va innovatsiyalar uchun zararli edi. Germaniyada ta'limni federallashtirish, aksincha, ta'minlangan tushunchalarning xilma-xilligi va universitetlarda qat'iy belgilangan o'qish muddatlarining yo'qligi talabalarga ko'proq erkinlik berdi. Shu bilan birga, bu xilma-xillik ko'pincha federal yerlarning davlat maktablarining ta'lim konsepsiyalari o'rtasida shunchalik jiddiy farqlarga olib keldiki, maktab o'quvchilari, agar otionalari tasodifan yangi joyga ko'chib o'tishsa, ta'lim jarayoniga deyarli qo'shilmaydilar. Turli maktablarda bolalarni juda erta "tanlash" ham bahsli edi. Universitetda ta'lim erkinligining salbiy oqibati uzoq o'qish davri bo'lib, bu universitetlarning haddan tashqari ko'payishiga va professor-o'qituvchilarning etishmasligiga, shuningdek, "doimiy talabalar" kabi o'ziga xos ijtimoiy hodisaga - universitetlarda o'n yil o'qigan odamlarga olib keldi yoki undan ko'p ham yillarni tashkil etardi. Ikki nemis davlatini birlashtirishga majbur qilgan Germaniya kansleri Helmut Kol aholiga "gullagan landshaftlar"ni va'da qildi. Biroq, yangi federal yerlarning iqtisodiy darajasini ko'tarish va "Reyn kapitalizmining" barcha xususiyatlarini saqlab qolgan holda, sobiq GDRni "yutib yuborish" mumkin emas edi. Mamlakatda "ichki birlik", "eski" va "yangi" federativ yerlarning yagona tashkilotga birlashishi uchun uzoq yo'l bor edi. 1990-yillar davomida davom etgan bu jarayon davomida va hukumatning Berlinga ko'chishi bilan ramziy ma'noda nihoyasiga yetdi, eski GFRga xos bo'lgan, lekin qayta birlashgan Germaniyada ishlamayotgan, real iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy vaziyatga to'g'ri kelmaydigan qator tizimlar qayta tuzildi. Bularga, xususan, ijtimoiy ta'minot, sog'liqni saqlash, xalq ta'limi va oliy ta'lim tizimlari kiradi. Bolalar bog'chalari, keyingi tarbiyalash muassasalari - Sovuq urushdagi g'alabasi jarayonida - 1990-yillarning boshlarida bu ijtimoiy muassasalar GDRda davlat targ'ibot apparatining bir qismi sifatida tasvirlangan. Bolalar bog'chalari ommaviy axborot vositalarining nishoniga aylandi, bolalar bog'chalari soni kamaydi. GDRdagi ayollar, onalar, qoida tariqasida, ishladilar, ammo birlashgandan keyingi dastlabki yillarda bu jarayon kamchilik va sotsialistik Germaniyaning iqtisodiy qashshoqligining ko'rsatkichi sifatida taqdim etildi. Korxonalarining katta qismi tugatilishi munosabati bilan ishchilarning aksariyati allaqachon ishdan bo'shatilgan va ijtimoiy nafaqa oluvchilarga aylanganligi sababli, bolalar bog'chalarini kengaytirish "keraksiz" bo'lib chiqdi. Ko'p yillar o'tgach, GDRda mavjud bo'lgan maktabgacha va maktab ta'limi tuzilmalaridan butunlay voz kechish o'zini oqlamaganligi tan olindi. 1990-yillar davomida xalq ta'limi tizimi

inqirozli davrda edi. 10 yoshli maktab o'quvchilarining "tanlash" uzoq vaqtdan beri chap qanot burjua kuchlari (yashillar partiyasi) tomonidan tanqid qilindi va Germaniyaning birlashishi bilan bu tizimning muxoliflari yangi federal shtatlarning tarafdorlarini qo'shib oldilar. Qayta birlashgandan so'ng, "umumiy maktablar" (Gesamtschulen) butun mamlakat bo'ylab tarqaldi, ular ilgari G'arbiy Germaniyada xalq ta'limi tizimining to'liq bo'g'ini sifatida emas, balki tajriba sifatida mavjud edi. Bu maktablarda bolalarni qobiliyatiga qarab tanlash bitta maktab doirasida amalga oshiriladi va shuning uchun bolalar maktabni o'zgartirmasdan boshidan oxirigacha o'qishlari mumkin, faqat turli kurslarga o'tishlari mumkin. Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, Germaniyada "umumiy maktablar" uzoq an'anaga ega.² Germaniyadagi eng qadimgi "umumiy maktablar" mamlakatning shimolidagi nufuzli Odenvaldshule (1910-yilgacha) va janubdagi Valdorfshule (1919-yilgacha) hisoblanadi. Shu bilan birga, Veymar Respublikasida qabul qilingan maktab qonuniga ko'ra, boshlang'ich maktab kelib chiqishi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, barcha bolalar uchun umumiy edi.³ Faqat 1967-yilda sotsial-demokratlar hokimiyatga kelganidan so'ng, Veymar an'analaridan asta-sekin chekinish kuzatilmoqda. Birinchi "umumiy maktablar" 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlarida joriy qilingan, biroq ba'zi federal shtatlar, masalan, Bavariya, mafkuraviy nuqtai nazarga ko'ra, bunday maktablarni rad etishdi: ularning GDR "yagona umumta'lim maktabi" bilan o'xshashligi. Biroq, 1982-yilda turli federal shtatlarda o'tgan "abituriyentlar" ni o'zaro tan olish joriy etildi. G'arbiy Germaniyada "umumiy maktablar" tushunchasi birinchi navbatda sotsial-demokratlar va Yashillar partiyasi tomonidan ilgari surilgan. Bu konsepsiya tarafdorlari GDRdagi barcha maktablar mamlakat birlashgandan keyin shunday maktablarga aylanishiga umid qilishgan. Biroq, ta'lim tizimini tashkil etishning federal prinsipi tufayli bu hamma joyda mumkin emas edi. Ko'pgina "umumiy maktablar" Brandenburgda paydo bo'lgan. Saksoniya va Turingiya ham "asosiy" va "haqiqiy maktab" ni "o'rta maktab" ga bog'laydigan ikki bosqichli tizimni joriy qildi, Meklenburg shtati ham xuddi shunday yo'ldan bordi. Qayta birlashgandan so'ng "umumiy maktablar" konsepsiyasi GBSP vorisi - Demokratik sotsializm partiyasi (keyinchalik "chap") tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Ularning asosiy argumenti shundaki, "umumiy maktablar" demokratik va barcha ijtimoiy qatlamlar uchun ochiqdir. Ushbu turdagi maktabning muxoliflari konservatorlar va liberallardir. Shunday qilib, 1990-yillar va 2000-yillarning boshlarida butun mamlakat bo'ylab

² Yagona maktab haqidagi birinchi tushuncha Vilgelm fon Gumboldtga tegishli (1809).

³ 1947-yilda G'arbiy Germaniyada bosqinchi kuchlarning (AQSh va Buyuk Britaniya) noroziligiga qaramay, umumiy boshlang'ich maktabning to'rtta sinfidan keyin bolalarni tanlash tizimi qayta tiklandi.

qisman yangilangan maktab tuzilmalari shakllandi, ular bugungi kungacha doimiy islohot jarayonida bo'lib, islohotlar mazmuni turli federal shtatlarda farqlanadi. "Birinchii bosqich" (Sekundarstufe –ikkinchi darajali) deb ataladigan bosqichga o'ninchi sinfgacha bo'lgan asosiy maktablar, real maktablar, gimnaziyalar va "umumiy maktablar" kiradi. "Ikkinchi bosqich" (Sekundarstufe II) keyingi ikki yillik gimnaziya (o'rta maktab), kasb-hunar maktablari va ishlaydigan kattalar uchun kechki maktablarni o'z ichiga oladi. Berlin, Brandenburg va Meklenburg shaharlarida boshlang'ich maktabni tugatgandan so'ng (orientatsiya bosqichi) ikki yillik oraliq bosqich mavjud, bunda bolalar hali ham birga o'qirdilar. "Umumiy maktablar"da barcha federal shtatlardagi bolalar birinchi sinfdan yettinchi sinfgacha birga o'qiydilar, keyin ular o'zlarining ko'rsatkichlariga qarab turli sinflarga "saranadilar" va to'qqizinchi sinfdan boshlab "profillash" deb ataladigan usul joriy etiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, "umumiy maktablar"dagi bolalarning ko'rsatkichlari ixtisoslashgan maktablar va gimnaziyalarga qaraganda yomonroq, ammo bu asosan "umumiy maktablar" o'quvchilarni o'qishdan chiqarib yuborish va ularni asosiy maktablarga yuborish huquqiga ega emasligi bilan izohlanadi. Bundan tashqari, "umumiy maktablarda" (shuningdek, asosiy maktablarda) marginal ijtimoiy qatlamlardan bo'lgan bolalarning, shuningdek, chet ellik talabalarning yuqori foizi bor, shuning uchun ko'plab nemis ota-onalari o'z farzandlarini gimnaziya va haqiqiy maktablarga o'tkazishni afzal ko'rishardi. Biroq, ijtimoiy jihatdan "muvaffaqiyatsiz" qatlamlardan bo'lgan bolalar soni ham "umumiy maktablar" ning afzalligi sifatida qaralishi mumkin: ular demokratik, kambag'al va chet el oilalari bolalariga gimnaziya dan tashqari oliy ma'lumot olish imkoniyatini beradi. 2006-yilda federal shtatlarga o'z siyosatini belgilashda ko'proq vakolat bergan feodalizm islohotidan so'ng, maktab tizimidagi vaziyat quyidagi shior bilan tavsiflanadi: "O'n olti federal shtat - o'n olti maktab tizimi".⁴ Islohot tarafdorlari buni federativ yerlarning xilma-xilligining ko'rinishi, tanqidchilar esa yer egalari elitasining siyosiy egoizmining ifodasi deb hisoblashdi. 1990-yillarning birinchi yarmida Germaniya ilgari unga xos bo'lmagan muammoga duch keldi - ziyolilar oqimi. Ilmiy elitaning Germaniyadan "chiqish" ning birinchi to'liqini 1990-yillarning boshlarida sodir bo'ldi: sobiq GDR ilmiy muassasalarida va oliy ta'lim tizimida norasmiy "tozalashlar" amalga oshirildi. GDRning ko'plab olimlari Davlat xavfsizlik komitetligi bilan hamkorlikda ayblangan. Buning oqibati ishdan bo'shatish edi, unga qarshi faqat obro'ni rasman "tiklash" orqali norozilik bildirish mumkin edi, ya'ni mustaqil ravishda va o'z hisobidan bunday

⁴ 2010-yilda Gamburgdagi maktab islohoti natijasida paydo bo'lgan va asosiy, haqiqiy va umumiy maktablarni bog'laydigan "tuman maktabi" (Stadtteilschule) kabi ekzotik shakllargacha.

hamkorlik sodir bo'lmaganligini isbotlash. Qo'shma Shtatlar vaziyatdan unumli foydalandi - 1990-yillarning boshlarida GDRning ko'plab malakali va ishsiz olimlari Qo'shma Shtatlarda ishlash uchun ketishdi. Bundan tashqari, u yerga ko'plab yosh olimlar borishga shoshilishardi. Biroq, bu siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar to'liqini Sovuq urushdagi g'alaba bilan birga kelgan kayfiyat so'nib, narsalarga xushyor qarash tiklangani sababli susaydi. Undan so'ng tubdan boshqacha xarakterdagi ziyolilar ketish kuzatildi. Sog'liqni saqlash, fan va ta'lim uchun ajratmalarni qisqartirish, 1990-yillarda ikki nemis davlatining birlashishi natijasida yuzaga kelgan iqtisodiy qiyinchiliklar, yosh olimlarning Germaniyani tark etishiga olib keldi. O'sha yillardagi ichki siyosiy munozaralarda ziyolilarning ketishi fanga noto'g'ri munosabat bilan oqlandi. Ilmiy va oliy o'quv yurtlarida ish o'rinlarining qisqarishi, butun boshli muassasalarning tugatilishi ijobiy hodisa sifatida qaraldi. Bunday tejashning qisqa muddatli foydasi uzoq muddatda intellektual salohiyatni yo'qotishga olib keldi. Talabalik davridayoq yosh ilmiy elita o'z karerasini chet elda ishlashga yo'naltirdi. 2000-yillarning o'rtalariga kelib, Germaniya hukumati vaziyatning bema'niligini tushundi: ilmiy salohiyat mamlakatdan "siqib chiqarildi", doimiy ish o'rinlari boshqa, ancha yuqori ijtimoiy kafolatlarni talab qiladi, bu esa davlat tomonidan ta'minlash tobora qiyinlashdi. Oliy ta'lim to'g'risida yangi qonun qabul qilish va immigratsiya qonunlarini o'zgartirish orqali muammoni hal qilishga urindilar. 2004-yilda kirish va qolish to'g'risidagi yangi qonun qabul qilinishidan oldin, mamlakat asosan ijtimoiy jihatdan zaif immigrant aholini qabul qildi, ularning ko'pchiligi yillar davomida, agar avlodlar bo'lmasa, ijtimoiy xavfsizlik xizmatlarining bo'yniga "osilgan". Yangi qonun "intellektual proletariat"ning kirib kelishi va qolishini osonlashtiradi. Biroq, bu qadam nemis fanini qutqaradimi? O'z mamlakatida ziyolilarning ketishiga qarshi kurashish, boshqa mamlakatlarda uni rag'batlantirish muammoli siyosatdir. "Oliy ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangilanishi,⁵ 2002-yilda Germaniya oliy ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlarining global miqyosda raqobatbardoshligini oshirish, shuningdek, yosh olimlarning ijtimoiy ahvoli va ijtimoiy ta'minotini yaxshilash hamda universitet karyerasini rag'batlantirish maqsadida amalga oshirilgan va amalga oshirish jarayonida uning teskarisiga aylandi. Ilgari yosh olimlarning universitet va ilmiy tuzilmalarda doimiy ishga joylashishi oson bo'lmagan. Vaqtinchalik mehnat shartnomalari odatda besh yil bilan cheklangan. Professorni doimiy ishdan bo'shatish deyarli mumkin emas edi, ular iste'fosigacha

⁵ Qonun birinchi tahririda 1976 yilda qabul qilingan va GFRdagi oliy maktablar faoliyatining asoslarini tartibga solgan. U 1986- va 1998-yillarda o'zgartirilgan. (10).

ishlardilar - 62 yoshga to'lgandan keyin nafaqaga chiqardilar.⁶ Talabalar soni ko'paydi, professorlar soni o'zgarishsiz qoldi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2001-yilda respublikada har 58 ta o'quvchiga bitta rahbar to'g'ri kelgan.⁷ Yangilangan qonun Germaniya bo'ylab oliy ta'limning umumiy asoslarini belgilab berdi. Xususan, u kelajakda oliy ta'lim tizimidagi ish o'rinlarining 51 foizini almashtirish rejalashtirilgan va birinchi doktorlik darajasiga ega bo'lgan yosh olimlarga taqdim etilgan olti yillik cheklangan kichik professor lavozimini joriy qildi. Universitetlar arzon va malakali professor-o'qituvchilarni, talabalar - yosh, dinamik ilmiy rahbarlarni oldi. Yosh olimlar esa ko'proq mustaqillikka erishdilar, ular rus doktorlik himoyasiga o'xshash privadotsent ilmiy darajasini olishning murakkab jarayonidan o'tishlari shart emas edi: olti yillik mehnatdan so'ng, ikkinchi kitob nashr etilgandan so'ng (birinchi kitob birinchi ilmiy daraja himoyasi bilan nashr etilgan) va kafedradan ijobiy fikrlar mavjudligi sababli, kichik professor haqiqiy professorga aylandi va doimiy ishga qabul qilindi. Haqiqat yanada murakkablashdi: kichik professor-o'qituvchilar darslarga dars berishlari, talabalarga rahbarlik qilishlari, ikkinchi kitoblarini yozishlari va katta hamkasblarini uning ishi haqida kelajakdagi fikr-mulohazalarini hisobga olgan holda katta hurmat qilishlari kerak edi. Vaziyat yanada murakkablashdi: kichik professor-o'qituvchilar darslarga dars berishlari, talabalarga rahbarlik qilishlari, ikkinchi kitoblarini yozishlari va katta hamkasblarini uning ishi haqida kelajakdagi fikr-mulohazalarini hisobga olgan holda katta hurmat qilishlari kerak edi. Shu bilan birga, universitetlar (xarajatlarni tejash sababli) yangi doimiy professor-o'qituvchilarni yaratishdan manfaatdor emas edilar va olti yildan so'ng kekxa kichik professorlardan xalos bo'lishni va ularning o'rniga yangi, yosh va qaram professorlarni olishni afzal ko'rdilar. Va AQShdan farqli o'laroq, dotsent⁸ boshqa universitetda xuddi shu lavozimga o'tishi mumkin, Germaniyada - yangi qonunga ko'ra - bu mumkin emas edi. Akademik ish beruvchilarni doimiy ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirish va yosh olimlarni vaqtinchalik shartnomalar bo'yicha ekspluatatsiya qilishdan himoya qilish maqsadida qonun barcha oliy ta'lim muassasalarini bitta jamoaviy ish beruvchiga aylantirdi va ilmiy va o'quv-uslubiy faoliyat muddatini vaqtinchalik shartnomalar bo'yicha 12 yilga chekladi. Ikkinchi doktorlik dissertatsiyasini himoya qilmagan va professor maqomini olmagan.

⁶ Professor unvonini saqlab qoladi, unga "xizmat ko'rsatgan" (professor faxriysi) ta'rifi qo'shiladi va nafaqaga chiqqach, u xohlasa, talabalarga ma'ruza o'qishi va hatto nazorat qilishi mumkin, lekin u kafedrada lavozimni egallamaydi.

⁷ Погорельская С.В. «Brain Drain по-немецки» // Литературная газета. – М., 2003. – № 26 (5929), 25 июня–1 июля. – Режим доступа: http://www.igz.ru/archives/html_arch/ig262003/Polosy/art4_1.htm

⁸ Qo'shma Shtatlarda "professor" unvoni bilan bir nechta o'qituvchi lavozimlari mavjud: "to'liq professor" (full professor) - eng yuqori darajadagi professor; "dotsent", yoki dotsent (dotsent), - Rossiya Federatsiyasidagi dotsentning ilmiy unvoniga (lavozimiga) va "dotsent" (dotsent) - unvoni "dotsent" dan past bo'lgan o'qituvchiga mos keladi. "

Tajribali professor-o'qituvchilarni saqlab qolishdan manfaatdor bo'lgan universitetlar vaqtinchalik lavozimlarni doimiy lavozimlarga aylantirishga harakat qiladilar deb taxmin qilingan. Biroq, oliy ta'limning byurokratik mashinasi ilmiy yutuqlarga emas, balki yuqoridan rag'batlantirilgan "tejamkorlikka" qaratilgan edi. Natijada o'quv yukining 50 foizdan ortig'i yosh olimlar yelkasiga yuklandi. Vaqtinchalik shartnoma asosida ishlab, 40 yoshgacha professorlik maqomiga ega bo'lmagan tajribali olim va o'qituvchilar oliy ta'lim tizimidan "siqib chiqarildi". Bu yoshda mehnat bozorida ularning malakasiga mos keladigan ish topish imkoniyati deyarli yo'q edi. O'sha yillardagi akademik munozara forumlarida bu ijtimoiy guruh "Oliy ta'lim to'g'risidagi qonunning jasadlari" deb nomlangan. Mutaxassislar to'g'ri ta'kidladilarki, bu chora mashhur "kasbga oid taqiqlar"ni eslatdi – 40 yoshli malakali olimlar faqat oliy maktabda ularga doimiy ish bilan ta'minlash imkoniyati bo'lmagani uchun jazolandi.⁹ Natijada, Germaniyadagi o'qituvchilik va tadqiqot faoliyati nemis olimlarining yosh avlodi uchun jozibadorligini yo'qota boshladi. Fundamental fan bo'yicha barqaror istiqbollarning yo'qligi talabalarni o'qishning boshida o'zlarining kelajakdagi kasblarini amaliy ishlarga yo'naltirishga olib keldi, xoh u korxonalar, siyosiy konsalting, xususiy tibbiy amaliyot yoki o'zlarining yuridik idoralari tomonidan buyurtma qilingan tadqiqotlar. 2007-2008 yillarda "Oliy ta'lim to'g'risida"gi asosiy qonunni bekor qilish masalasi bir necha bor ko'tarilgan. Ushbu qonunning ta'siri qisman ta'lim jarayonini federallashtirish (2006 yildagi federalizm islohoti) davrida zaiflashdi, bundan tashqari, u oliy ta'lim muassasalari tuzilmalarini birlashtiruvchi Boloniya jarayoni¹⁰ amalga oshirilishi munosabati bilan o'z ahamiyatini tobora yo'qotdi. Nemis maktabini zamon talablariga moslashtirish maqsadida maktab tizimini qayta qurish to'xtamayapti. Bu uzluksiz islohot nemis maktabiga xos xususiyatga aylana boshladi. 2000-yilda Xalqaro talabalarni baholash dasturi – PISA¹¹ natijalariga ko'ra Germaniya 21-o'rinni oldi, Germaniya ta'lim siyosatida maktabni tubdan isloh qilish, barcha ijtimoiy qatlamlardagi bolalar uchun "teng imkoniyatlar" ni tiklash kabi ishlarni boshlab yubordi. Mamlakatda har yili "Ta'limdagi vaziyat to'g'risida hisobot" nashr etila boshlandi va 2008- yilda Germaniya kansleri A. Merkel "O'qimishli Germaniya Respublikasi" tashkil

⁹ Qarang prof. Gerbert tanqidiy maqolasi.

¹⁰ Yevropa Ittifoqida 1999-yilda boshlangan oliy ta'limni isloh qilish jarayonining maqsadi oliy ta'lim tuzilmalarini uni takomillashtirish va jarayonda ishtirok etuvchi mamlakatlar uchun oliy ta'lim bitiruvchilari uchun ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini oshirish maqsadida uyg'unlashtirishdan iborat.

¹¹ Xalqaro talabalarni baholash dasturi (PISA) Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan amalga oshiriladi. Tadqiqotning maqsadi - umumiy majburiy ta'lim olgan o'quvchilarning jamiyatda to'liq faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega yoki yo'qligini baholash. Ta'lim yutuqlarini baholashdan tashqari, o'quvchilar va ularning oilalari, maktab va maktabdan tashqarida mavjud bo'lgan ta'lim imkoniyatlari bilan bog'liq turli omillarning ushbu yutuqlarga ta'siri o'rganiladi.

etilganini e'lon qildi. Shu bilan birga, 2012-yil iyul va oktyabr oylarida chop etilgan tadqiqot natijalari nemis maktablari PISA so'rovlarida aniqlangan muammolarni hal qila olmaganligini ko'rsatadi.¹² Mamlakat janubi (eng yaxshi natijalar) va shimoliy (eng past) o'rtasidagi maktab natijalaridagi farq hali ham katta; badavlat oilalar farzandlari hali ham kam ta'minlangan tengdoshlariga qaraganda ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar va eng yaxshi sifatli maktablarda o'qiydilar. Bundan tashqari, GDRda ham, eski GFRda ham mavjud bo'lmagan mulkning tabaqalanishi doimiy ravishda kuchayib bormoqda.

XULOSA

Germaniyada o'rta va oliy ta'lim doimiy islohot jarayonida. O'rta maktabni isloh qilish, birinchi navbatda, ichki siyosiy sabablarga ko'ra. Bularga, birinchi navbatda, mamlakatni birlashtirish kiradi: Beshta yangi federal shtatning kuchli "yagona maktablari" tizimi eski G'arbiy Germaniya o'rta ta'lim tizimiga qo'shildi, ular rasmiy ravishda mavjud standartlarga moslashgan bo'lsa-da, lekin ayni paytda ularni o'zgartirib, yangi maktablarning rivojlanishiga turtki berdi. Natijada, "umumiy maktab" g'oyasi uyg'onishni boshdan kechirmoqda va 2013-yilga kelib bolalar 10 yil birga o'qiydigan qo'shma maktablar sonining ko'payishi kutilmoqda. Ushbu maktablar "umumiy" va birlashtirilgan maktablarning sintezi bo'lib, faqat natijada va baholarda ichki farqi bor. Ular umumiy maktab, real maktab va gimnaziyaning an'anaviy G'arbiy Germaniya modellariga muqobil bo'ladi. Islohotlarning ikkinchi sababi - Germaniya federalizmining o'zgarishi va kengayishi edi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, maktab biznesida subsidiarlik prinsipi o'z chegaralariga ega. Federal yer va kommunalarga juda ko'p vakolatlar berish o'zini oqlamaydi: federatsiya sub'ektlari tegishli moliyaviy yukni ko'tara olmaydi. Oliy ta'lim islohoti, shuningdek, 2006-yilda federalizmning muvaffaqiyatsiz islohoti bilan bog'liq bo'lib, u oliy ta'limga nisbatan o'zini oqlamadi va shuning uchun yaqin kelajakda qayta ko'rib chiqiladi. Ichki omillarning muhimligini ta'kidlab, quyidagilarni e'tirof etish kerak: tashqi omillar, xususan, Boloniya jarayoniga rioya qilish zarurati oliy ta'lim islohotiga beqiyos ko'proq ta'sir ko'rsatadi. Germaniya oliy ta'lim tizimida, birinchi navbatda, universitet doiralarida bu islohotlar noaniq tarzda qabul qilinadi. Rasmiy siyosat Boloniya kelishuvlari talablarini amalga oshirish tarafdori. Biroq, ko'plab professorlar Atlantika modeli bo'yicha oliy ta'limning professionallashuvi kontinental universitet an'analarini abadiy yo'q qilishidan qo'rqishadi va mutaxassislar bakalavr darajasining samaradorligiga shubha bildirishmoqda. Boloniya islohoti Germaniyada so'zsiz joriy

¹² Grundsüchler im Norden lesen und rechnen schlechter // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – Fr. a. M., 2012. – 6. Oktober. – S.

etilmagan, balki nemis an'alariga amal qilingan holda joriy etilmoqda. Masalan, oddiy oliy o'quv yurtida professor unvonini ikkinchi, eng yuqori doktorlik darajasiga ega bo'lmasdan olish mumkin, universitet tizimida esa ikkinchi doktorlik unvoni saqlanib qolgan va hozircha uni bekor qilish rejalashtirilmagan. Oliy ta'limning mobil, kadrlar yaratishga yo'naltirilganligi global miqyosda birinchi navbatda bandlik siyosati bilan bog'liq bir qator ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi: yosh olimlar shaxsiy hayotini tartibga solish va oila qurish uchun zarur bo'lgan barqarorlikni ta'minlay olmayapti. "Mobil", bepul, oilasiz olim-professional global ish beruvchilar talablariga javob beradi. Shu bilan birga, qarigan "mobil" intellektual yolg'izlarning shaxsiy fojialari demografik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ilm-fan va oliy ta'lim muassasalarida qisqa muddatli mehnat shartnomalari tizimi "ijobiy" kadrlar almashinuvini rag'batlantirish bilan birga, ayni paytda yosh olimlarni uzoq muddatli barqaror istiqboldan mahrum qiladi va to'laqonli oilalar barpo etilishiga to'sqinlik qiladi. Uzoq muddatli demografik nuqtai nazardan, oliy ta'lim va fanda intellektual kadrlarni ish bilan ta'minlash siyosatining yetarli darajada ijtimoiy yo'naltirilganligi Boloniya jarayoni yoki mehnat qonunchiligi bilan tartibga solinmaganligi fojiasi.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Погорельская С.В. «Brain Drain по-немецки» // Литературная газета. – М., 2003. – № 26 (5929), 25 июня–1 июля. – Режим доступа: http://www.lgz.ru/archives/html_arch/lg262003/Polosy/art4_1.htm
2. Bildung in Deutschland, 2012. – Mode of access: <http://www.bildungsbericht.de/index.html?seite=10203>
3. Bildungsstandarts im Fach Deutsch für die Allgemeine Hochschulreife: Beschluss der Kulturministerkonferenz vom 18.10.2012. – 264 S. – Mode of access: http://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschlusse/2012/2012_10_18-Bildungsstandarts-Deutsch-Abi.pdf
4. Die Umsetzung der Bologna-Reformen in Deutschland / Bundesministerium für Bildung und Forschung. – 2012. – 8. August. – Mode of access: <https://www.bmbf.de/de/7222.php>
5. Erste Ländervergleichsstudie des IQB im Primarbereich / Institut zur Qualitätsentwicklung im Bildungswesen. – 2012. – 5. Oktober. – Mode of access: <http://www.iqb.hu-berlin.de/institut/news?pg=n009>
6. Gemeinschaftsschule // Spiegel-online. – Mode of access: <http://www.spiegel.de/wikipedia/Gemeinschaftsschule.html>
7. Grundschüler im Norden lesen und rechnen schlechter // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – Fr. a. M., 2012. – 6. Oktober. – S. 2.

-
8. Herbert U. Keine Zukunft mit Bulmahn // Süddeutsche Zeitung. – Stuttgart, 2002. – 14. Februar.
 9. Hochschulrektoren üben harsche Kritik am Bologna-Prozess // Zeit-online.– 2012. – 14. August. – Mode of access: [http://www.zeit.de/studium/ hochschule/2012-08/hochschulreform-bologna-kritik](http://www.zeit.de/studium/hochschule/2012-08/hochschulreform-bologna-kritik)
 10. Hochschulrahmengesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Januar 1999 / Bundesministerium für Bildung und Forschung. – 1999. – Mode of access: www.bmbf.de/de/1600.php.